

ԱԶԳԱՅԻՆ — ԳՐԱԿԱՆ

Հ Ր Ա Շ Ք Ը

(ՄԵՐ ՕՐԲԻՈՒ ՏՐԱՄԱՆՍՈՒՅԻՆՔԻՆ)

ՀԱՏՈՒՄԱՐԸ^(*)

...
Բ. — Թարգմանության հարցն անկախաբար, ներքեցեք որ չհասկնամ ձեզ:

Ա. — Վասնզի չէք ուզեր լրագրել մեր տրական եղանակին. որուն անունն է իրապաշտ աշխարհադասացը, այսինքն փաստի, ճշգրիտ մեկն, թիւի, խնդրի գիտությունն: Զեզի համար քաղաքակրթությունները ուրիշ բան ըլլալէ առաջ հնադիտական թանգարաններ են: Ու դժուար էր միտքը ազգ մը քաղաքու յարգարանքի մը մէջ յատկանշել ուղղութիւնները:

Բ. — Կուշտ ենք գրական քննադատութեան առանձն քննադատութեան, մանաւանդ մեր մէջ ուր առտուն կանուխ ելողը տեսութիւն մը ունի քննիչը:

Ա. — Մենք ալ՝ մեր ֆրազարանութիւնէն, իսկ մեր խոսակցութիւնը ունի այլապէս պիտանի բովանդակութիւն ինչպէս օտարութիւն է ըսել: Միայն կարեւոր է զայն չտարածել: Անոր կորիզը մեր գրականութեան սկզբնական շրջանն է... մայր գործը՝ թարգմանութիւնը Առաջնաշունչին զոր ընդհանրապէս կ'ախորժին սկիզբը մը ընդունելէ: Ինծի համար աւելի հասնելի պիտի ըլլար զայն լրում մը զոսել:

Բ. — Նոր էք որ մային էք փարատաբան:

Ա. — Մի յախուռն լինելներով վերաւորէք լրութիւնը տա խոսակցութեան: Զեր ուշադրութեան կը յանձնեմ այն մեծ թայց պէտք եղած լրացով չլուսաւորուած մեր Դ. րդ դարը որուն մտքով տեսողութեան մեր երկրիւր երկունքը ապրեցան այդ մեծութեան, զմայիլի, հեքեքութեան, հեկայ գործաւորներու երկաթ կորուստ, անձնաւորացութեան, ոգիկնոյց կրակիզման հեղեղին ընդմէջէն:

Բ. — Այսինքն:

Ա. — Ամբողջ տուն մը հայրապետներու, հրեայնէ մը սկիզբ առնող: Որոնց ստեղծագործ մատներուն տակ մեր երկիրը գէմք, հողի փոխեց:

Բ. — Իրաւ որ տարօրինակ էք: Ձէք ներքի մերի ալ ուսումնասիրած ըլլալ մեր պատմութեան ու հաստատ յայտարարելով չէ՛մ նման բան մը չեն ըսած մեր քրոնիկները մեր ակնարկած դարէն:

Ա. — Կարելի ու ընկալան այս յայտարարու-

թիւնը անոնց բերին որոնք գիրքեր կը կարգան իր երկատարած մարմին, զանց ընելով խորքի տարածութիւնը: Ասիկա թերեւս պատճառն էր հակադաս այն տարբերութիւնը որով կը դատուէինք իրարմէ: Այդ դարուն ու անմիջապէս յաջորդի սկիզբին, Առաջնաշունչին մաքաղաթ ու հայ գիր ըլլալէ առաջ, հայ խոսք է մեր բերեւ, թերեւ, թերեւ հայ իրտ ալ մեր կուրծքերուն ներքեւ: Մեր բեմերը՝ քաղաքագրար կառուցիւր ըլլալէ առաջ խորհուրդի աշտանակներ, ուր այրեր ու ճննչներ է մեր հողին իր դարաւոր ձրգտումն ի վեր, մաքրութիւն, բիւրեղանայութիւն: Ձէ՛ որ մեր տաճարները մեր մեհակներուն աւերեւելէն մարբան:

Բ. — Քրիտիկներ թիւնը:

Ա. — Սպասեցէք, Մեր տաճարները մարմարեայ չէնք ըլլալէ առաջ, մեր նահատակներուն մարմինները մարմնիկ զգումի քարէ կայանակներ են, ըզխած մեր երկրին ալքերէն: Անոնք մեր նորոգուած, այլացած, յերմացած գոյանություններն սեւեռով խորհրդանշաններ են: Գիտէք հարկաւ որ դար մը մարդը, բրիլ ի ձեռնէ, մենք փնտեղեցինք մեր երկրին գեղեցկագոյն կայանները, քրտառու զատարները ու ամենէն խոր թնդարիլ աղանդները որպէսզի անոնց վրայ թառի բեքերը մեր նորոգուած հողիկն ապաւինները, մեր տաճարները լուրջ թայց ժպտուն, փորքանիտ թայց թնեղ զի, գարգմանակաւոր ու թնեղ, թնեղութեւ մշտապատրաստ, իրենց կաթողիկէներուն սուր պաշտելով խաղաղութիւն մեծ հորիզոնը մեր լեռնաշխարհ, լուիւր համար մայրը Անոր որուն բացիւր էինք մեր երակները, երբ արդէն հայկապ սկիզբով մեն ալ բունարարած էինք այդ երկրիքին գոնեքը:

Բ. — Իրաւ որ անհասկնալի էք:

Ա. — Մենք խորապնդեցինք այդ երկրիքին պարտապետը ու մեր մայր եկեղեցիին համար բռնի, յատկապէս մեզի համար անկէ վար իրենք, ինքնուրոյն միամիտ Որդին: Որքան խորութիւն կայ երբեք մեր փորուած էջի մը անդունդն ի վար մեր անմահ քրոնիկներուն մէջ: Միայն զայն տեսնելու կարող զգայարանք ալ բրթացած է մեր մէջ, միշտ մեր գեղեցիկութեւ մով, լընեղութեւ, իմաստուն պարուն: Անկէ յիսուն տարի առաջ չէր հայ պատանի մը որ յոսակ չտեսնէր միտքին մէջ երկրիքին այդ բացաւիլը ու ինչեղ անկէ Առաւմուտ Որդին: Այսօր, գիտեալ է մեզի կարգացնել Ազաթագիւրդը. գիտեալ մանաւանդ անոր խորհուրդը մարդկայնացնելու հարկը: Եւ առկայ որքան պարզ է անկապ անոնց համար օրեք լին կորսնցուցած թնեղ իրենց հողիկներուն, զանոնք զգուշ պահելով գիտութեան կրակէն: Լուսաւորելի տեսիլքը ուրիշ բան չէ եթէ չէ մեր Ժողովուրդին երկրորդ հեղեղի խորութիւնը: Ու էլ միամիտն արտակարգ անուն մը չէ, հեքեքութեւ համար զի մեր բերուած՝ երկրիքէն, այլ՝ կաղապար մը, քանիցալ մը, առարկայական գէմք մեր հողիկն յատուկ մէկ կողմին, անոր՝ զոր պիտի պահենք գարեբով: Հրեաներուն ունեւարական պաշտամունքին մէկ փոփո-

խակը, Նոյն ատեն՝ գեղեցիկ, սրտառու, բեր-
տորեն ազգայնական մեր խճճառանքը, մեր
կա՛մքը՝ մեղի հախար Լստառած ինչեղերու Մի-
եկեղեցիքին նախանձխնայիր. այսամերժ, ան-
կախմամբ կեցուածքը, Բառ մը երբեմն ընդար-
ձակ է երկրի մը չափ: Ու ասանցմէ մէկն է ա-
նիկա: Այո՛:

Բ. — Շարժանկեցիք:

Ա. — Ուշագրաս չէ՞ որ նոյն ատեն ինչե-
լու համար Միտմինը ընտրէ մեր երկրին սիրտը,
անոր ամեն կեդրոն դաշտափայլը, անոր համա-
պատկերներն ամենէն մեծափայլեալը:

Բ. — Դրսկանութիւն ալ կ'ընէք:

Ա. — Ձմանեղով մեղի որ այլիս մոռցած էք
ձեր երկրին զգայնութիւնը. օտարապետանի ձեր
զգայնութիւններուն մարդը դառնալով թիչ թիչ
ու չէք խորհիլ թէ այն աշքերը որ կը կրէք դա-
րեք արտունակ յոյս են առեք սրբազան հաւատա-
րապետութիւնէն որ լռաներունն է Հայաստանի:

Բ. — Կուշտ ենք արդ չընուած բովանդիկներ:

Ա. — Երանելի ասկանային, որուն անունը
թիւն է, մուխը, երկաթը. փղաքսը, ածուխը,
Որոնց հողից այլիս սկզբած քար է դարձեր մար-
մինն երակներուն մէջ: Դուք այդ բովանդիկմը
չէք իսկ հասկցած. զայն ուրանալու համար
Վասնդի մեր հայրենիքին զգայնութիւնը առե-
րէ գիրքերէ, երբորդ չորսորդ պարկերներէ: Մեծ

զէպցեր կը միջամտեն ձեր մանկութեան և ար-
դի հալածանք, անզգած անհայրութեան մէջտեղը ու
չէք անդրադառնալ որ մեր անդաման խեղճու-
թեան, բուռնութեան, տափալուծեան երբ մեզ

խռովող մտապատկերները կը ծաղրէք այսքան
թեթեւութեամբ: Մեքենայի, օձուխի, րատոյնի
դարձ: Անշուշտ Արտեհ՝ որ, — Ա՛ տղջ խաղա-
լիքը, նախամարդուն մեղքերէն մէկը: Գրական

նութի՛ւնը: — Անխելքներուն, անծառնագ ծը-
նաններուն, անօթութեան քարեղաններու ըզ-
բաղումը: Անախորհի՛ղմ: Ոչ, ազնուական պա-
րուն, ո՛չ: Տակաւին այսօր ինչ որ պարկուն

մէջ համ մը, չեմ ըսեր լիմատ մը կը կաթէ,
դարձեալ անկէ կուգայ: Առանց խանդի եւ ա-
ռանց արցունքի, առանց թիւի ու առանց ժը-
պիտի, առանց սիրտի և առանց հաւատքի — բա-
ռը տարածեցէք շատ աւելի անդին որքան ա-
վոր են ընել ձեր ականջները: —

առանց բա-
նաստեղծութեան, այն կեանքը ակառայի, կպա-
կի, ալիքն ու սրբանի սխիւթմ մըն է միայն:
Ինչ որ այս աշխարհին մէջ մեզ կ'ընէ բույէ մը
խորհողի թրթրի, կայսա՛կ մը՝ անհաւուծեան

գոտաբողբէն փրցուած ու փրցած մեծ խառ-
տին հառաքայլումովն ընդդէմ, ինչ որ մեր կա-
ւին մէջէն կը ձգտի երկարիլ ու տիեզերքին
բախլիները վախճիլախ խաղաղկի, կարճ՝ ան-
զոհը որ մեր հակաապգրիւնն է, անհունութեան
մէջ նետուած փլուզանքներուն անբժանելի հաժ-
բաներու եղբերքին, այն բոլորը կեանքին քաղ-
բազդին սուգերը, կը կազմեն Նոյն ատեն ապրե-
լուն ազնուական քանի մը նախապայմանները:
Այդ համբով մեղի հանող ամէն շամանից մեզ
կը յուզէ: Բայր կրօնքները բանապղծութիւն-

ներ կ'են, այդ անհասելի ճամբուն անբաւ ափո-
ւներուն ուղղուող Նախորդա՛նը՝ արուեստի բուր-
ձեներուն, որոնք Նոյն ճամբուն վրայ կ'ընէ շա-
ւիղներ: Ունի՛ք, այսօր իսկ, ձեր գիտութեան
բոլոր զեղծամբերուն, երեւակայութեան բոլոր
միտաղ լիկերուն ձեզի արտունած անհնաւատ
ստուգութեանց հակառակ. բա՛ն մը, որ մօտիկը
զրուէր, օրինակի մը համար կաթողիկէի մը խոր-
հուրդին վրայ է մեղի քանի որ անկարող էք
այլեւ երկրիքները բանալ ու ճանչնալ մեծու-
թիւնը զգացումներուն որոնք Լստառածները կ'ի-
նչենեն, ու այնքանաւալ երկրի մը ամենէն ըը-
քեղ կայքերու շուրթին մատուռներ, վկայա-
բաններ, հիկեղեցիներ, ազամանդ գահադառու-
փերու նման շարիշար վրաման կը ճանեն: Դ-
գարը մեր հողին ոսկեգարն է, քանի որ ան
կազմեց գործիքներու այդ մանակը դոր մնա-
ցեալ զարեղ պահպանել միայն ձգտեցին: Ան կը
դառնամ կարեորին. — Ունի՛ք, ձեր բոլոր զար-
գացումին և աղբիւրներուն նպաստովն իսկ մի-
ջոյց մը արդէսդի կէս գրաւու առեղծութեան մը
վրայ, կոշտ, տեղի, ասիական թանձր այրտեղ
զարնուած դանգուածէն կարեւնալիք հրեան հա-
նել փարձած. կուշտ, նուրբ, խորապէս արուես-
տագէտ այն զգայնութիւնը որ մեր նորագոյն
ժողովուրդները պիտի ըլլաւ...

Բ. — Միշտ բաշխի՛չը ձեր շնորհներու:

Ա. — Ինչպէ՛ս: Մարդ չի հաւատար իր շուե-
սածին կամ չկրցածին: Ձերի կը մնայ կարալ
Փաւստոսը. Ազապանդեղոսը, բայց մանաւանդ
Աստուածաշունչը:

Բ. — Այսինքն գիրքեր որոնք մերն ալ չեն:

Ա. — Կուգամ այդ հարցին ալ մօտենալու:
Բայց ասովէ առաջ՝ կը փութամ յայտարարել զա-
նոնք բուրբոյնի մերը: Այդ երեքին մէջ ալ կը
ներկայանայ, իր ամենէն պարզ, անխեղձելի
ձեւին մէջ՝ մեր անդրանիկ քաղաքակրթութիւ-
նը, մեր հողին այնպէս՝ ինչպէս ելած է անկա-
լուստեղբի ճուրայէն, այդպէս մաքուր, պարզ,
միակտուր, իր երկնայնութեան ամբողջ շղար,
շամանդաղը, անգամազը վրան, այսպէս ըսելու
համար՝ Ոչ մէկ գիրքէ մէջ այն հոգեփնտի-
րայքան հարապատէ է որքան առաջին երկաթին
մէջ: Ու Աստուածաշունչի թարգմանութիւնն
այլ, անխախտ հարապատութեան հարցէն է որ
անոր փոքրագոյն արժանիքը եւ նետուար
պահած պարզապէս ալ փոքրագոյն թերու-
թիւնը պիտի կազմէր, իրողութիւն մըն է շատ
աւելի խոր ու ընդարձակ քան ինչ որ պիտի ու-
ղեր տեսնել նիւթի վրայ բանող ձեր տառադա-
նութիւնը: Անիկա հայութիւնն է ամբողջ: Իր
փառքի ծաղրակիտին:

Բ. — Երբ իր թագաւորները խամանիկի պէս
կը դրուին ու կը հանուին...

Ա. — Հոգին միշտ հպատակ չէ նիւթին:

Բ. — Առանց ուժի, անխախտ հայրենիքի մենք
ներքեցէ որ չըմբռնենք քաղաքակրթութիւն:

Ա. — Եւ սակայն ձեր չըմբռնող անկախ
լի զաղբիլ ըլլալէ: Նուաճուած ժողովուրդնե-
րուն թիւը չէ որ փաստը կը բերէ նուահողին

մշակոյթին, Լեւո վարկածին ձեւն հիշեցինք, Թիմուր-ները, Թուրքները այնպարհի մեծագոյն մշակոյթ-ները պիտի ներգայացնէին, քանի որ ձեր նա-խապայմանը ամենէն շատ ասոց մօտ տրիական հերպոյի ի յայտ եկաւ: Այս: Մշակոյթը հոգիին քաղցրացումն է, ազնուացումն է, երկայնա-ցումն է որով չպատմի: Մշակոյթը նախ ներսէն կը խմբուի ու իր պատմաները կը բերեղա-կերպէ այդ ներքին հաւքքով: Տաճար մը գեղե-ցիկ է ոչ իր մեծութեամբ, կարկանդակութեամբ խո-տութեամբ, քանդակներուն պատգամներով կամ փաստովը, այլ նիւթէն վեր թէն. անկէ բերող այն հոգեկանութեամբ որ զինքը ստիք հանող ուժին թարգմանութիւնն է հոտ: Գիրք մը գե-ղեցիկ է ոչ իր պարունակութեան համ ատաղ-ձով, այլ կերպովը որ ապ ատաղձը ապտած է ինքնին գերութեանն ու զբաժնի իրացումն. ներսէն պատարանին: Ան այս ստուգութիւնն է որ կը փրկէ Աստուածաշունչը:

Բ. — Թարգմանութիւն մը միշտ, միշտ փոխ առնուած բան մը:

Ս. — Օրը, ջուրը փոխ չեն առներ մարդիկ: Այդ մատնիին պարունակութիւնը կը պատ-կանի ոչ թէ այս ու այն ժողովուրդին այլ Աս-տուծոյ որ մարդկերպական յղացքէն աւելի ընդարձակ է իր այդ առումին մէջ. անիկա հո-գեկանութիւնն է, քանդակը մեր ծարախն դէ-պի մեծ անշարտ, խորհրդանշանը մեր մէջ խը-լընաղը հեղիկ անդեգին, մեր գիտնալու, բարձ-րաբանը, մաքըտեղու անհուն զղմաւորութեան: Զի բաւեր փակել իր աչքին պատուհանները ընդ կայս պտալու համար ձեր ստեղծել ի վար ու վեր փառալ տիեզերքին: Սոյ մը անհաւ, ա-ւելի քան իրական ու ողորմալից: Աստուածա-շունչը մատնան է այդ անդեգին որ սեփակա-նութիւնը չէ այս կամ այն ժողովուրդին: Ապա-ցօ՛ցս:— Այդ անդեգին անճանաչելի ըսուելու չափ հայեցութիւնը երբ բնաբերէ յեղուեցաւ մեր բարբառին. չակառակ այդ բնաբերէ այն-քան այլամբժօրէն ցեղային, ազգայնամոլ քոյ-նին, ու տեղի, անձի, մտայնութեան այնքան մեղի հեռաւոր, օտար խոտութիւններու, գիտ-ցէք որ անոր թարգմանածոյ ընթերցուածը մեր հարապար խորապէս կայալուել տեսնումներն ի տարբերիք երբեք: Երբ է՛րարտանանք, ամէ-նէն աւելի հեղեթիւն հոտող ու երկնաբը

«Եկ Բ, «Է՛ր, փառաւորեալ է զօրութեամբ,

«Եկ Բ, «Է՛ր, խորանկեաց զբեմնաբ...»:

Իմ մտքէն չանցնիր երբեք սեմականը որ Թու-ցուց իր բերելն ապ կուը, այլ ի՛նքը, հայ ժա-ղովուրդը որ իր տալանայնեան, բազմահարկը Թշնամիներուն դէմ, իր ուժերէն ձեռնթափ, իր ապառառը կը փնտռէ վերնախառն ալին մէջ:

Բ. — Անկեանք՝ մէջնաւառ ու այն եղանակը: Որ առնառանգ գիտական ըլլալու ընդհանրու-թիւնն այն ունի: Տքամարտութեան այն հերպը ցիւնէք որ կը ծառայէ մասնաւորաբար մեր տե-ռափէտներուն: Այդ հանրացումը առաջին համբան է ուր պիտի հարթութիւն ցեղերու զանազանու-

թիւնները եւ որ պիտի կազմէ իսկապէս Աստու-ծոյ ժողովուրդը, այսինքն գիտութեան ժող-վուրդը: Դարմանել, մեղի հետ, մեծագոյն սխալը կը ծուռ մեկնաւած սկզբունքներ այսօր վիրա-ծեն են տրիական էքստրանութեան: Յեղային ազ-գայնականութեանց հեղաշեւոյ աշտուած ու վե-րացումը համարմարդկային ներդաշնակ, երկնային ընկերութեան:

Ս. — Մենք նման եղբայրացութիւններ չենք գտներ սակայն: Փորձեցէք մեր թարգմանածոյ Աստուածաշունչն որ եւ է էլ կարգաւ բարձրա-ձայն: Ձեր բառերը պիտի թուին գալ, փրթած, ձեր իսկ հոգիին ալքերէն, անվերածելի զգացում-ներու իր ընդոսին տարազումներ, ձեզի միայն յատուկ ինչպէս է արդէն ազգի մը լեզուն:

Բ. — Յաւիտեական պատմանը:

Ս. — Չգոյշ: Կ'առնեն Սաղմոսներն որոնք ուրիշ ժողովուրդի մը ամենէն սերտ զգացում-ները կը պատմեն, կիրք, սարսափ, յաղթանակի ու պարտութեան խիտ շնչաւորով, սա երկնայի, ա-պահովարար փրթած որ մը Սաղմոսերգութիւն բեր-նէն, ամենէն արեւելեցիկ յաղթանալը պսակող:

Գովեա, Երուսաղէմ, զՏէր,

Եւ օրհնեա զԱստուած Բ, Սինո:

Այս էնիք թուած տաքարիւն, խորիտ, ազգայնա-մոլ քերթող-արքային նուազարանէն, խոտ-թիւնն է ամբողջ այդ ժողովուրդին փառքին: Բայց հոս է հրաշքը: Զայն արտասանող հայ բե-րանը չանդարձաւոր զգայնութեան կայ երան-գին: Ընդհակառակը: Բաւերու հետ նիւթացած մտապատկերը երբեք հերձալ քաղաք մը չէ, թէեւ կարճ միջոցի մը անոր օգեկողովը բռնանայ մեր հոգիին: Այլ կարծես թէ մեր ժամերուն կամար-ները ծակող ու դէպի ամբառութիւնը օրէն կա-պող սլացք մըն է անիկա հայ ժողովուրդէն, որ երկրաւորը զեղալն է անիկ ու երկիւրքին մէջ կազմած անոր պարիտպները:

Բ. — Զուր տեղը չէ որ գիտնները կ'ըսեն թէ. — Միեւնի անապատին մէջ չէ որ կը բուռ-նին կրկնութիւնները, այլ մարդոց մաքին մէջ ամենէն չեղելները կը շինուին անոց:

Ս. — Ինչպէս որակիլ սակայն մաքի տա բըռ-նազատուալ կուտութիւնը զոր յանուն նորոգ գա-ղափարներու, գիտական կեցածաճի կը հաղթէք այսքան միակուտը երջանկութեամբ մը ու կը պարզէք մարդոց հոգին ինչպէս զբաւառական տարալ կամ փորձաշիջի մէջ կաղապած անո-րութիւնը: Բայց դիրքին է հակափորձը: Ձեզ կը հրաւիրեմ կարգալ ժամանակակից մեծագոյն քերթողներուն օրէն կ'ստի մը թարգմանու-թիւնը ու վերլուծել անոր արիթմուցած արձա-գանգները ձեզմէ ներս: Այն ասեռ պիտի զգաք թէ ինչ է խորհուրդը որուն անունն է Կնիգեբորդ զգաւ հայ աստուածաշունչ: Անիկա առանձին, մեզմով, ան ալ մեր այլ շրջանի հոգիով կարելի տեսնուած մըն է ու ատով խորապէս ցեղային: Ապացօ՛ցս: Փորձեցէք կարգալ այն միւսները զորս հատարակներն մեր ժամանակներուն, ամե-րիկեան ընկերութիւնները: Այս ապտածաշունչ:

ները իբրև թարգմանություն առևելի հարազատ, առևելի կատարելա ու հաւատարմի ալ են եւ գիտութեան թաղապարտական մեթոտին բոլոր պայմանները կը լրացնեն, բայց հայ չեն ամբողջովին:

Բ. — Մեր դարու գրական օրէնքներէն մէկը, բիրեղացումը (Սթանատային) օրով մնէ մեր ուզածը կրնանք զնիլ ու տեսնել հեն ուր նման բան մը չունի գոյութիւն:

Ա. — Մի ահապա՛հէ՛ք, Գիտի տամ մեզ անունը բազմամասն մարդու մը որ Աւետարանը թարգմանելու ամենէն գիտական մեթոտը կիրարկեց, տառ ու իմաստ փոխադրելով մեր բարբառին, բայց հասաւ ամենաձախող արդիւնքին Մատաթիա Գարաշաշին թարգմանութիւնն է ատիկա, այսինքն նկիւզերորդ դարու գրաբարի ախոյեանին, մեն չկրճարաւենին, բազմաթիւ գիրքերու հեղինակին: Իրողութիւն է որ խաճ այդ թարգմանութիւնը չենած մեռաւ, ինչպէս կ'ըսեն: Խորհած ունի՞ք պատճառին սա վրիպանքնուրան: Վասնից փորձ դարու հայ հոգին կը պահէր այդ աշխատանքներուն խորը, անտեսանելի այն մազնիսականութիւնը որով մեր սիրտերը կը կապուին մեր բոլորին մէջէն հոսող ինչաւոր ու անմահ թելին, հաւաքական զգայնութեան զէպը ծովը մեզ հանող կամ անկէ մեկնող, նոյնն է պարզապէս:

Բ. — Հարցուցա՞ծ էք այդ գիրքերը գործածող մարդոց թէ ինչով կը տարբերու մեզմէ:

Ա. — Գեւոյ չկայ ատոր, գիտեն ատիկա ու անոնց մտաւորականութեան տառապանքը այդ ապահայութիւնը՝ կրօնական մարգէ: Այո՛ է հաւատադիրը ամէն տեղեւորութիւն ուր իմիջմտութիւնը փոփոխական գգայնութիւնը: Սովորութիւն է ընդունելի որ քանի մը մարդեր ու ասուցմէ վարձած խմբակ մըն են հեղինակները այդ թարգմանութեան. պատճառն է Աստուծոյ նիւթը զեկավարեցին, ձեւը կոկեցին, ու այդքան:

Բ. — Քիչ առաջ ուրիշ բան կ'ըսէիք ռակայն, այդ վարիչները երբ կ'անուանէիք հանաւարայնութեն տեսանող հականեր:

Բ. — Մի շփոթէք երազը եւ իրացած առաւելան: Վարիչներուն մեծութիւնը աշխարհի մը հակաազգային ըմբռնել ու գայն փոխելու իրենց ծառայութիւն մէջն է: Գրիտանութիւնը թարգմանիչները չեբերին մեզի անշուշտ: Բայց անոնց վիճակուեցաւ դերը այդ փոխադրումը ազգայնացնելու: Միտաւոր չայ ժողովուրդը հողին տուաւ երկու երեք սերունդը որ մտիկ բրաւ այդ գիրքին հայնը, իր հին աստուածներուն ոտքերին ընդմէջէն, ինչպէս պատահած է պարագան քրիստոնէից բոլոր հաւաքականութեանց զարմին առաջին շրջաններուն: Նոր խորհողութիւն, նոր հոգեբանութիւն մեզի պէս պահպանողական խլամբերէ մը ներս կարծաւ են հղոր մեքերուն: Այդ մեքերը կան այդ խաւորին մէջ: Բայց ահա կարեւորը: Արուեստի գործ մը խորունկ բարգաւթութիւն մըն է, երբ մանաւանդ կ'աւազանէ բոլոր հոգեւոր հովիտները ինչպէս հայ Աստուածայնէնը:

Բ. — Արուեստի գործ:

Ա. — Ըօ՛ր մեզի արուեստը կրօնք է: Ու հայ Աստուածայնէնը մեր արուեստին առաջին ու հովայ կրօնքը: Այդ աղեսակաւ, պերճ, շնորհայեցող ոճին տուն տուող ինքը, մեր երկիրն է, զոր չենք ճանչնար իր գեղեցկութեան մէջ, օտարէն ազատ ու ինքն իր մէջ ըլլած, լեռնաբուն կրնակին զիգուելով երկնայաբար զարեթ մը ինչպէս: Մեր հարտարապետութիւնը այդ թեթեւութիւնը իր խորքին կը պարտի: Ու ասանց թագուհի ըլլալու, այդ թարգմանութիւնը ամենէն անուշ արտայայտութիւնն է այդ հայրենիքին, անոր իմացական, հոգեկան, ըստեղծագործ ուժերու համադրական մէկ անմահ յիշատակարանը:

Բ. — Ընկացակի ու ինքնանուէր հպարտութիւնը մեր նոր ազգայնականութեան: Տեսա՛կ՝ մը տարտամ արձագանգ հայ արուեստի մի առաջապիւնն որով կ'աղմկէ կէս դարէ առջին: Կարծես օխարի մը մէջ չեմ, կը նմանիք մոլեռանդ արքայի մը որ իր կարճեցեալ նշմարութիւնը պաշտպանելու ատեն տարբեր շնչու ու բառ պիտի չունենար:

Ա. — Կրկնապէս ցաւալի էք. նախ մեր արուեստին հանդէպ մեր այդ փոքրագի չկամութեամբ: Յետոյ մեր միակողմանիութեամբ: Երբ մեր գիտութիւնները այնքան կը սահմանադրած էք, ի՞նչ իրաւունքով օչակի զարնուած կը պահէք հողիներուն գիտութիւնը որուն արտայայտումն միջոցներէն մէկը՝ արուեստն է: Եւ մեր առջեւ դրի շօշափելի օրինակներ: Հայ Աստուածայնէնը թարգմանութիւն էր չէ, ինչպէս չէ անգլոփայնը, ինչպէս չէ գերմանականը, արտեք այդ ժողովուրդներու գրական զարգացումին վրայ խոշոր կնիք ունեցան անտարբաւոր: Թերեւս անձանթ ըլլալ մեզի նաեւ այն պարագան թէ լուստերի թարգմանութիւնը հայրը կը նկատուի արդի գերմանիէնին: Բայց ահա տարբերութիւն մը: Լուստերէ վերջ այդ լեզուն շատ առկա չեցող գլուխ գործոցնիր տուաւ գերման գրականութեան: Հիմա, ըսէք խնդրեմ, մեր մէջ դուք կրնա՞ք անուանել գործ մը որ իբր տարալու ու մեւ, իբր իմացական հեղեցկութիւն, զաշնակութիւն, իբր ոճի ու հողի բազցաբախտ հանդիպ մտօնիկը դրուէ Աւետարաններու հայ թարգմանութեան, որ այնքան կանուխէն ու մէկ անգամով կ'իրագործէ արուեստներու պատմութեան մէջ հաղուապիտ երաշխիքներէն մէկը ու կը թեպաղէ. կը կարկաղած մեր հիացումին, սեւեարիբ նայուածքին՝ օ՛րը երբ ժողովուրդ մը, մեր, անպատիլ ցուեցի մը ընդմէջէն, գրեթէ տարբային իրաւով կը կերպարէ զէմը իր հողին լայն, արեւել, ընդարձակ, խորունկ ու շլացուցիչ գործի մը վրայով որ, միակողմուր, համադրութիւնը կ'ըլլայ նոյն այդ ժողովուրդին:

Բ. — Քիչ առաջ դուք էիք զէմ պարզապաշտութեան, երբ արուեստի գործերուն համար այնպէս բարդ յօրինաւածութիւն կը տեսնէիք...

Ա. — Անշուշտ, այդ ժողովուրդին անգիտակցութեան խորը կային տարբերը այդ անշաման:

խորհին թատերաբեմին, ժողովուրդներ այլապես
հզոր, երկրակալ, որոնց անունները կառեր մը-
նացեր են գիրքերու էջի մը, կամ ժայռերու կրու-
նակին և այսօր անոնցմէ ընկուած, փառաբա-
նուած երկիրը կ'անգիտանայ զանոնք: Ո՞վ պա-
հեց մեր ժողովուրդը հետախալալը կրուստէն,
զոնէ մեր սահմաններուն մերձավայր մարգերու,
ուր մեր պատմութիւնը յիտունէ աւելի յատուկ
անուններ արձանագրած է ցեղերու: Ո՞վ, Դիպ-
ուածը: Ձեր աստուածացուցած գիտութիւնը
կամ իր երկրաւոր արկածախնդրութիւնը: Ո՞վ,
ընէք խնդրեմ եթէ ոչ իր իսկ հրաշքը, որ շատ
մը գեախններու վրայ Նոյն առնէ ինքզինքը կեր-
պարեց: Բաւական խոսեցայ անո՞վ շուտուած
զրափանտութեան մասին: Ձուեւի՜ ժամանակ լայն-
նալու մանաւանդ հողերը նորոգուելու վրայ որ
նոյնքան հզոր երեւոյթ է որքան վերինը: Երբեմն
յալթմանակ մը, երբեմն վարտութիւն մըն է
զպատանիւր այդ կարգի մեծ յեղաշրջմանը
Մեր ինքնագիր, ինքնայարգար արեւելում մը,
առանց քաղաքական իմաստի մը անխուսափելի
խաղաղին, սա լրացմէն ներս: Ինչն իր մէջ,
պարզ իր բերեղացումը մը, զոր բարգրծած է
այդ ոգիին ներքեւ մեր ժողովուրդը ելլելով մէ-
կէն ի մէկ բարոյական դիմագիծի: Քիչ առաջ,
ձեզի սովոր նեղաստութեամբ կինգերող զարը
կիտող չարժեւմը կ'որակէիք ապագային: Ձեր
գիտութիւնը ձեզի սուած ըլլալու էր տարբեր
մեր շինարարական կալմասկութեան որ տոն-
մային էր բացառաբար ու զուրկ համայնական
զգայարանքէ: Բայց այդ զարուս է որ առաջին
անգամ մեր բանակը իբր հոգեկան արտա-
յայտութիւն ուղղապաշտ կ'ելլէ, այս անգամ
հայրենքին անունով որ խոսացած է Աստուածա-
շունչով մասնադուրած ոգիին ներքեւ: Ուտ է
հրաշքը: Ու ոչ զուր մասուր առաջնորդներ աչք
ուեննալու էք այդ հրաշքը ընդգրկելու եթէ ոչ
կոծաղագած գէթ արժանաւոր խորութեամբ, խը-
ռովքով: Մեր ժողովուրդը ոտքի կը կանգնի ներ-
սէն և ոչ թէ զուրսէն, իր այբերուն մէջը զար-
քնած հրաշքէն և ոչ թէ գարննուրի, միսի, պա-
լաւաններու հրամայականին որոնք մարը չեն ե-
ղած ոգիներով: Մեզի պէտք է մերս կարօ-
տադին հրաշքը մեր պայծառուն, որ մեզ լքած
չէ երբեք: Սանկ եօթնասունէ, ութսուն տարի
մը բարի կ'ըլլաք ետ երթալու, սա ամբարիշտ
ծիր, զարու կէտն ի վար: Բացէք աչքերնիդ
այդ օրերուն վրայ: Նոն է հրաշքը զարմալ,
այս անգամ ուրիշ խումբերու ձկին տակ որոնք
այդ կարօտագին ձայնը, այդ հրաշարաղծութիւ-
նը մեր զարաւոր խորհուրդին նիւթացօցին, և
մէջտեղ զրին մեր նոր երկու գրականութիւնը
ներքէ: Եւրոպայի այսօրուան մեծ ազգերը ի-
րենց մշակոյթին գրական կառուցութիւնը զը-
լուի հանելու համար առնուազն երեք չորս դա-
րու պէտքը ունեցան: Մեր գրականութիւն ջը-
սան երեսուն տարուան մէջ անմահ գեղեցկու-
նութեամբ բարձր երեւան բերաւ ինինքն ինչպէս
նորին մէջ: Ու հաշ, է սակիւ Աստու կարօտը:
Մանաւանդ այսօր: Ստեղծարարն այդ հրաշքին

— Մեր հոգին՝ հայ ժողովուրդին: Մի մտնէք այդ
խառնարանէն ներս փորձի խողովակներով, բո-
ղատով կամ կարկիներով միայն: Մի փորէք այդ
հրաշքին ոտքերը քիչ մը պղինձ, երկաթ կամ
ճերմակ ածուխ միայն չանելու արկածախնդրու-
թեամբ: Գրեցե՛ք այդ մեծութիւնը, ապագան
ներք, այդ կործանած պարիսպները մեր անցա-
լին նիւթէ և հողիէ: Ու որ հին դիրք մը կը հեղ-
նէ, կը հեղնէ իր պայծառուն թանգարանը: Մեր
ժողովուրդը իր վերութիւնը կը գտնէ իր պայա-
քուն հողին սիրելով, հագնելով, այդ ոգին մեծ-
ցնելով, օրորակնելով, ըլլալով, հաղարհնէք հա-
րիւր տարի վերջն ալ, Նոյն խառնութեամբ, լը-
ջութեամբ, առքով, մոլեղնութեամբ օրոյցնով
կրակուած, զրահուած, զինուորուած մէջտեղ ե-
կան թարգմանիչները: Անոնց մարմնացուցած հը-
րաշքը զիս տաք էր յիսուն տարի առաջ մինչև
մեր բոլորին համար: Ու այսօր պատգամ մըն է
կրկին մեզմէ ոչ չբխիրուն: Ձեր ու մեր պարտը՝
նորոգ ու վառ պահել զայն: Թող մեր ակնհիշերը
իրենց վրանները հեշտագին յարգարեն ձայնին ու-
րով տաղանգագին, առաւապեցան և ստիգնով
հինգերորդ դարու մեծ կայրենասէրներն: Ու վըս-
տահ եղէք թէ այդ ձայնը իր անդադարձը կ'ու-
նենայ Նոյն իսկ ամենէն ոսկեցած հոգեկոնքն
այ ներս: Եւ զարը հրաշքինն է, ըլլալու ետքը
նիւթները: Ձեր պայական մեծագոյն ազգերը զայն
կը բարբառին իրենց մատաղ սերունդներուն:
Դարը հրաշքէն է ոչ թէ հաշլուխ: Ամէն մէկ
հայ հրաշք մը, ինքն իր ու չորջին համար, պահ-
պանել կրնալու համար զէմը իր պայպերուն հո-
գիին: Ու կամքով, ու խառնութեամբ, ու ծան-
նութեամբ ինքզինքն ի սպաս զրէք ստ հանջնա-
քին յայտնակերպումին: Ով որ կը հաւատայ, ու
բառը ընդարձակ է, առնելու շափ աշխարհի բո-
լոր զօրութիւնները իր մէջ, ան կրնայ: Ու մա-
նաւանդ մի քանիէք մնացած պուտ մը բանը, զի
գոնգակ օրեր համայն են եւած դէպի մեր հաւա-
քական գոյութեան մերձաւոր ապառնին: Մեր
անցեալին աննահանջ, միակուր, այլամերձ սւ
վայրագ պաշտամունքը՝ դոշակն է մեր բախա-
ւոր համախմբումին: Այսպէս խօսեցէք և այսպէս
գրեցէք հոն ուր կը հասնի ուժը մեր գրիչին ու
լեզուին: Ու այսպէս ծիրանաւոր թող հնչին կըր-
կին մեր օրերուն՝ ձայները օրունք, հինգերորդ
դարուն Աստուածաշունչը, Թին՝ Նարեկը, Թիւն
մեր շողք գրականութիւնները վայցուցին բո-
ցէն, ինչպէս կը փոխարեւէ գեղեցիկ պատկեր
մեր պիտաղներգութեան հին մը փրանքին: Հա-
ւատք ունեցէք այս ժողովուրդին մանաւանդ ըս-
տեղծագործ երգունքին՝ և ոչ թէ կահաւորուած
տուններուն: Հաւատք ունեցէք անոնց օրոնք կը
ծառայեն այդ հրաշքին: Ու ընէք, առանց վախ-
նալու ու ամօթի ինծի հետ

«— Այդպէս հայ գիրն ու հայ ձայնը, որոնց
մարմնառութեան տապան են եղած զարեւոյ մեր
ժամանը, փառքի ինչպէս գործութեան զարեւուն
գիմանալով անյողողոյց»

Յ. ՕՇԱԿԱՆ